

GEOGRAPHICAL SCIENCES

УДК 314.116-022.252:364.652.4:911.375.1(477.42)

ДЕМОПОПУЛЯЦІЙНА СИТУАЦІЯ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Брожко Марія Віталіївна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Власенко Руслана Петрівна,
Кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та географії
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Україна, як і багато інших країн світу, стикається з проблемою скорочення населення. Населення України скорочується з 1990-х років через високий рівень еміграції в поєднанні з високим рівнем смертності та низькою народжуваністю. Починаючи з 1993 року населення щорічно скорочується в середньому на 300 000 осіб. Нині темпи скорочення є одними з найвищих у світі. Скорочення чисельності населення України – це складна і багатогранна проблема, яка має серйозні наслідки для країни.

Однак варто відмітити значні регіональні відмінності чисельності населення у різних областях. Регіональні відмінності в чисельності населення України є дуже суттєвими і значно впливають на загальну демографічну ситуацію в Україні. Деякі регіони розвиваються швидше, інші відстають. Це призводить до соціальної нерівності та міграції населення. Тому, особливо важливо розуміти становище населення країни в конкретних регіонах. У цьому контексті основна увага має бути приділена слаборозвиненим регіонам, таким як Житомирщина. Оскільки, Житомирська область відчуває на собі вплив глобальних демографічних трендів, таких як старіння населення, зниження народжуваності та міграція. Розуміння цих змін є критично важливим для розробки ефективної соціальної та економічної політики регіону. З теоретичної

та практичної точки зору важливим є проаналізувати розуміння тенденцій динаміки, закономірностей та факторів розміщення населення Житомирської області.

Вагомий внесок у дослідження демографічних процесів у Житомирській області зробили такі українські вчені як О. Ніцак, М. Козловець, О. Стожок, К. Муху, М. Барановський, К. Мезенцев, Л. Петрук та інші [5, 6, 8]. Їхні праці створили міцну теоретичну основу для вивчення демографічних процесів у Житомирській області, проте багато аспектів цієї теми потребують подальшого дослідження з урахуванням сучасних тенденцій. Саме тому вивчення цієї проблематики стало основою даного дослідження.

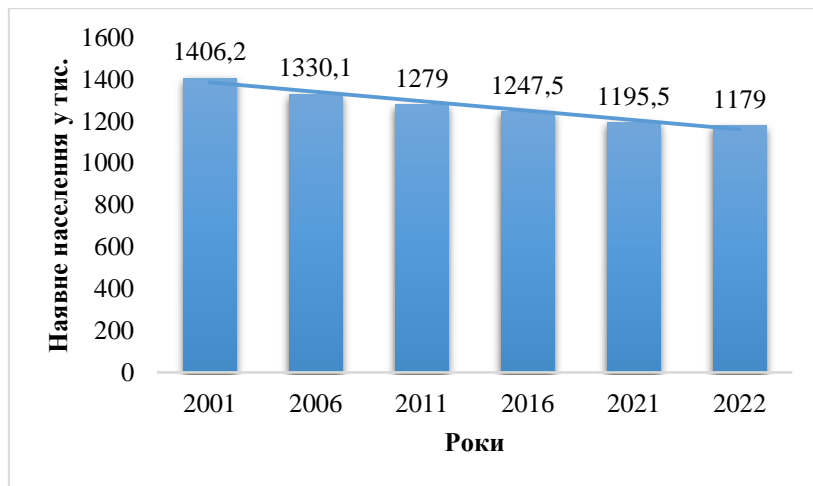
Мета дослідження: дослідити особливості депопуляційної ситуації в Житомирській області.

Матеріали та методи. Використано загальнонаукові теоретичні та емпіричні методи: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення.

Результати та обговорення. Розміщення та динаміка населення Житомирської області мають ряд характерних особливостей: таких як депопуляція населення, висока концентрація населення в обласному центрі та нерівномірний розподіл населення по території.

Динаміка зміни чисельності населення є одним з найважливіших демографічних показників, який дає змогу оцінити демографічну ситуацію в регіоні. Нині на території Житомирської області можна простежити складні демографічні зміни. Житомирщина переживає глибоку демографічну кризу, що проявляється у стрімкому скороченні населення.

Досліджено, що за останні два десятиліття населення Житомирської області зменшувалось з року в рік (рис.1). За період 2001- 2022 рр. населення скоротилось на 227,2 тис. осіб., це свідчить про серйозні демопопуляційні зміни. Станом на 01.01.2022 чисельність наявного населення становить 1179 тис. осіб. [3].

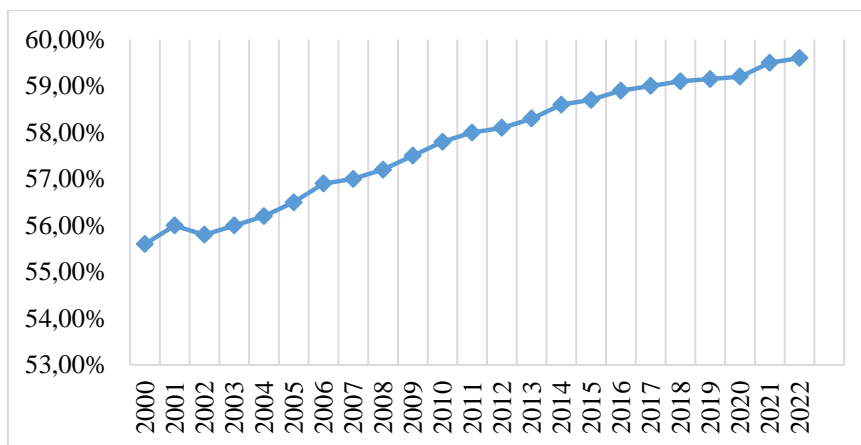
Рис. 1. Чисельність наявного населення у 2001–2022 роках

Досліджуючи особливості розселення Житомирщини варто звернути увагу на густоту населення. Станом на 1 січня 2022 року густота населення в Житомирській області становила 40,1 осіб/км². Цей показник майже вдвічі менший ніж середній показник густоти населення України - 72,1 осіб/км². Густота населення суттєво відрізняється у всіх регіонах області. Найвища характерна для міст обласного значення та районних центрів. Найбільш густо заселеними містами Житомирської області є Житомир, Бердичів та Коростень. Оскільки великі міста, як правило, є промисловими центрами, що приваблює робочу силу, в них краще розвинена інфраструктура, деякі міста мають давню історію і традиційно є центрами економічного та культурного життя регіону. Найменша густота населення в Житомирській області, як правило, спостерігається в північних районах, які відносяться до Полісся [2, 3, 4]. Це Овруцька, Олевська, Народицька та Словечанська територіальні громади. Велика частина цих районів вкрита лісами, що обмежує можливості для сільського господарства та інших видів діяльності. Крім того, ці території найбільш постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Народицька селищна територіальна громада вважається однією з найбільш забруднених в Україні. Багато населених пунктів було відселено, а землі стали непридатними для сільського господарства [9].

Густота населення не є статичною величиною. Вона постійно змінюється

під впливом різних факторів. Так, у зв'язку з урбанізацією спостерігається зростання густоти населення в містах і зменшення в сільській місцевості.

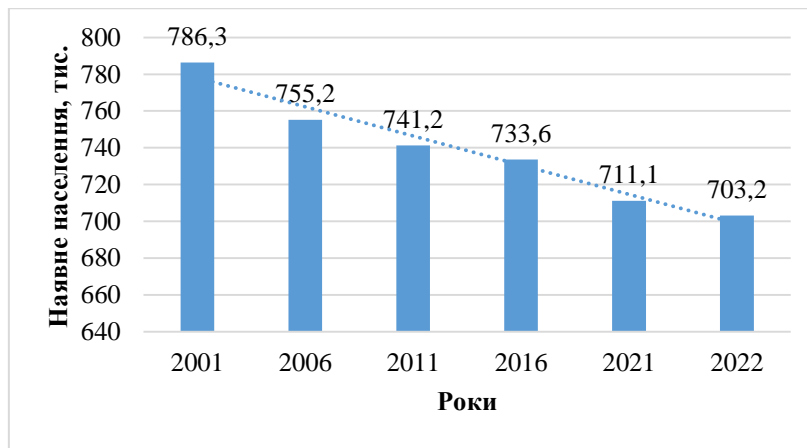
Варто зазначити що світова тенденція урбанізації торкнулася і міст Житомирської області, де кількість міських жителів стрімко зростає. Проаналізувавши співвідношення кількості міського населення до загальної чисельності населення та їх узагальнену динаміку на Житомирщині було побудовано графік динаміки урбанізаційних процесів (рис. 2).

Рис. 2. Рівень урбанізації в межах Житомирської області (2000 – 2022 рр.)

З'ясовано, що за останні два десятиліття кількість міських жителів у регіоні зростала з року в рік. Проте, варто зазначити, що в цілому регіон характеризується незначним рівнем урбанізованості. У 2022 році 59,6% населення Житомирської області проживало в міських поселеннях, тоді як середній показник по Україні становив 69%. Таким чином, можна побачити, що Житомирська область має нижчий рівень урбанізації, ніж інші регіони України [5].

Враховуючи загальну тенденцію природного скорочення населення області і загалом України, ми вирішили проаналізувати динаміку чисельності міського населення Житомирської області (рис. 3). Станом на 01.01.2022 р. міське населення регіону становить 703,2 тис. осіб. [3, 4]. Спостерігається значна тенденція до скорочення населення. За період 2001-2022 рр. чисельність міського населення скоротилось на 83, 1 тис. осіб.

Рис. 3. Чисельність міського населення (2001–2022 роках)

Незважаючи на зменшення загальної кількості міських жителів у Житомирській області, рівень урбанізації продовжує підвищуватися. Така динаміка пояснюється тим, що міграційні процеси, зокрема відтік населення із сільських районів до міст, переважають над негативним впливом природного скорочення населення в міських агломераціях.

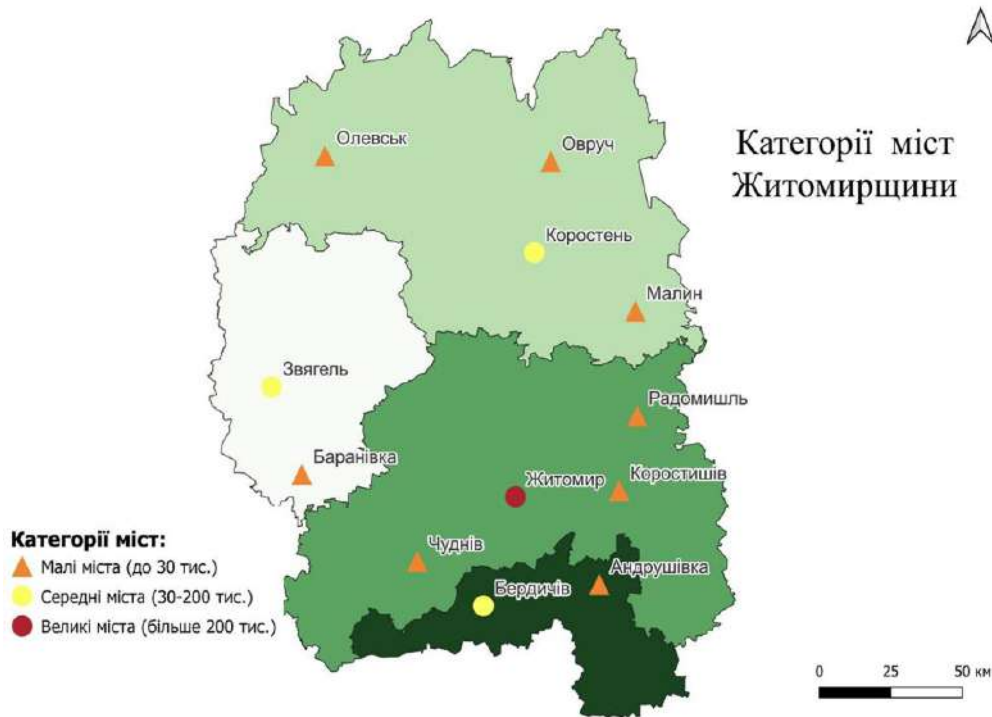
Житомирська область поділяється на чотири райони, кожен з яких має різну кількість міст. Більшість з них розташовані в Житомирському (м. Житомир, м. Чуднів, м. Коростишів, м. Радомишль) та Коростенському (м. Коростень, м. Овруч, м. Олевськ, м. Малин) районах. По два міста мають Бердичівський (м. Бердичів, м. Андрушівка) та Звягельський (м. Звягель, м. Баранівка) район.

Структура розселення міського населення Житомирської області – це складна система, що характеризується розподілом міст та селищ міського типу по території області, їх розмірами, функціональним призначенням та взаємозв'язками.

Основні характеристики даного розселення : нерівномірність розселення (більша частина міського населення зосереджена в обласному центрі – Житомирі, а також у великих містах, таких як Бердичів, Коростень, Звягель. Існують також менші міста та селища міського типу, які розподілені по території області більш рівномірно); ієрархічна структура (міста Житомирської області утворюють ієрархічну систему, на чолі якої стоїть обласний центр, далі йдуть міста районного значення); функціональна спеціалізація (міста

Житомирської області мають різну функціональну спеціалізацію. Житомир - поліфункціональний центр, Бердичів – промисловий центр, Коростень – транспортний вузол тощо.).

Аналізуючи міста Житомирської області слід також звернути увагу на чисельність населення міських поселень (рис. 4.).

Рис. 4. Категорії міст Житомирської області [1].

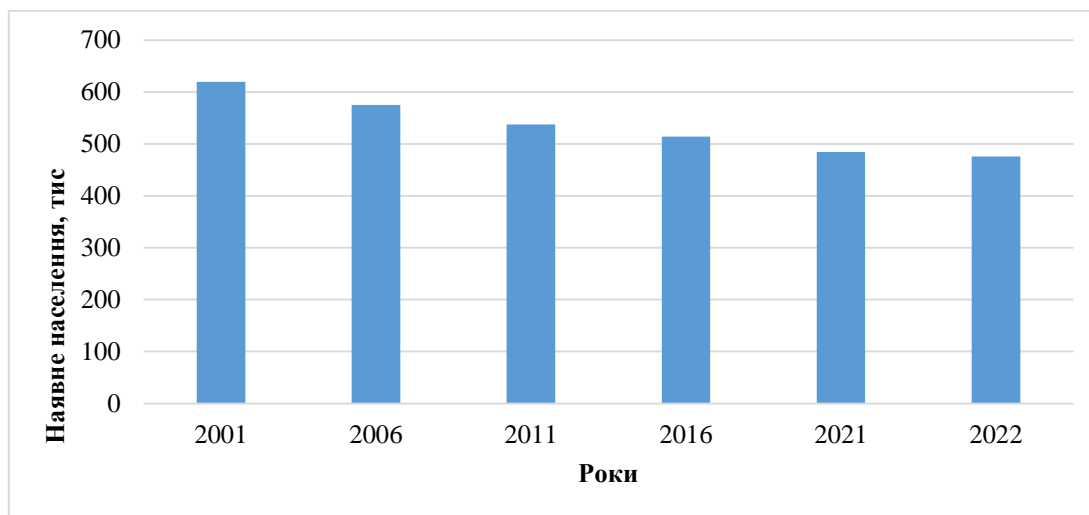
Отже, в межах області наявне одне велике місто Житомир, середніх міст - три: Бердичів, Коростень та Звягель) та малих – 8: міста Малин, Коростишів, Овруч, Радомишль, Баранівка, Олевськ, Андрушівка, Чуднів. Як і в цілому по Україні, в регіоні переважають малі міста [1].

Міста Житомирської області, як і будь-якого іншого регіону, утворюють складну мережу взаємопов'язаних систем. Цей взаємозв'язок не обмежується лише межами міст, а охоплює також сільські поселення.

Структура сільських населених пунктів Житомирської області тісно пов'язана з демографічними процесами, що відбуваються в регіоні. Адже саме сільська місцевість є основним джерелом міграції населення в міста, а також відчуває на собі наслідки демографічної кризи, характерної для багатьох

регіонів України.

Станом на 01.01.2022 р. кількість сільського населення Житомирської області становить 475,8 тисяч осіб [3, 4]. Динаміка чисельності сільського населення Житомирської області має негативний характер, спостерігається довготривале скорочення населення. За останні 20 років кількість сільського населення зменшилась на 144,1 тис. осіб. (рис. 5).

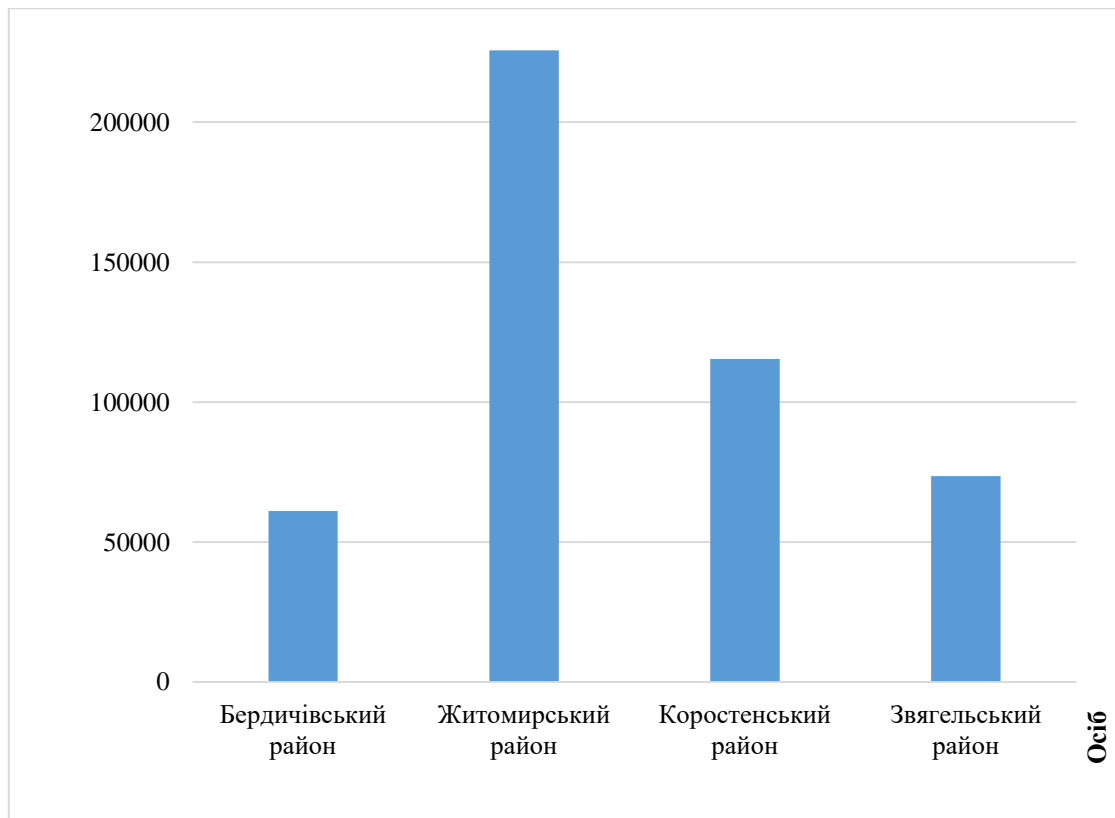

Рис. 5. Чисельність сільського населення Житомирщини (2001-2022 рр.)

Отже, сільське населення Житомирської області має стійку тенденцію до зменшення. Ключовими компонентами цих змін є природні зміни та міграція. Фактори, що лежать в основі тенденцій природних змін, менш мінливі, ніж ті, що стоять за чистою міграцією. Проте слід зазначити, що сільське населення складає значний відсоток загальної кількості жителів області.

В структурі сільського розселення регіону існують значні регіональні відмінності. Кількість сільського населення, різна у всіх районах Житомирщини. Найбільше людей проживає у селах Житомирського району (225731 осіб), та найменша у Бердичівському (61094 осіб) (рис.6).

Структура розселення сільського населення Житомирської області має свої особливості та сформувалася під впливом історичних, природних та соціально-економічних чинників. Сільське населення розподілене по території області нерівномірно. Найбільша концентрація спостерігається в районах з розвиненим сільським господарством та сприятливими природними умовами.

Рис. 6. Чисельність сільського населення в районах Житомирщини.

Багато сільських населених пунктів розташовані вздовж річок та доріг, що сприяло розвитку торгівлі та зв'язку. Варто зазначити, що частина території області зазнала радіаційного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, яке мало значний вплив на розселення населення Житомирської області. Цей вплив був багатограним і продовжує відчуватися й досі. Після аварії з низки сіл, особливо тих, що розташовані ближче до зони відчуження, було відселено населення. Це призвело до виникнення так званих "мертвих зон". Значні території були оголошені радіаційно забрудненими, що суттєво обмежило їх використання в сільському господарстві та інших сферах.

З'ясовано, що загалом структура розселення Житомирської області, є типовою для багатьох сільських регіонів України. Переважають невеликі села та хутори. Існує значна кількість віддалених та малонаселених пунктів [1, 2].

Наслідками такої структури розселення є: розпорошеність населення, що ускладнює надання соціальних послуг, розвиток інфраструктури; низька щільність населення, яка призводить до зменшення ефективності використання

ресурсів; складнощі в розвитку сільського господарства, що ускладнює кооперацію та впровадження нових технологій; збереження традиційного укладу життя, яке сприяє збереженню культурної спадщини; екологічні проблеми, що можуть призводити до деградації земель, забруднення водних ресурсів.

У регіоні спостерігається не тільки зменшення чисельності населення, а й кількості сільських поселень. За період із 2013 р. по 2022 р. їх кількість скоротилась на 6 одиниць. Низка сіл області ще не зникли, проте перебувають на межі зникнення. Це означає, що в найближчі роки область буде характеризуватися деградацією мережі сільських поселень [7]. Загалом, ситуація в сільській місцевості Житомирської області є типовою для багатьох регіонів України. Сучасна соціально-демографічна ситуація в сільській місцевості є надзвичайно серйозною. Водночас, сільська поселенська мережа продовжує відігравати ключову роль у розселенні та територіальній організації агропромислового комплексу.

Висновки. Демопопуляційна ситуація в Житомирській області свідчить про тривалу та стійку тенденцію до зменшення чисельності населення. Область характеризується низькою густотою населення, проте в різних районах вона значно відрізняється. За останні двадцять років Житомирська область зазнала суттєвих змін у структурі розселення: спостерігається збільшення кількості міських жителів та розширення міської мережі. Проте слід зазначити, що сільське населення складає значний відсоток загальної кількості жителів області, хоча і кількість сільських поселень та чисельність населення знижується.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Брожко М. В., Власенко Р. П. Сучасний стан урбанізаційних процесів у Житомирській області. Modern theories and improvement of world methods : the 22th International scientific and practical conference. Helsinki, 2023. С. 110-113. URL: <http://surl.li/aknjhh> (дата звернення 21.09. 2023)
2. Власенко Р. П., Вільчинський В. А., Газієва М. А. Чисельність

населення та демографічна ситуація селищних громад Бердичівського району Житомирської області. Innovative development of science, technology and education : proceedings of III International scientific and practical conference, 14-16 december. Vancouver, 2023. С. 517-523.

3. Головне управління статистики у Житомирській області. URL: <https://www.zt.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 14.09.2023)

4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 14.09. 2023)

5. Микола КОЗЛОВЕЦЬ, Людмила МЕЛЬНИК. Актуальні проблеми демографічного розвитку Житомирщини. URL: <http://surl.li/tvnrhq> (дата звернення 10.09.2023)

6. Ніцак О. Демографічна ситуація сільських населених пунктів Житомирської області. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2010. №15. С. 45 – 48 с

7. Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2027 року. Додаток до рішення обласної ради: від 18.12.2019 № 1722. 234 с.

8. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін. Колективна монографія за ред. К. Мезенцева. К.: Видавництво “Фенікс”, 2017. с.440

9. Чорнобильська зона: землі з тавром радіації URL: <http://surl.li/ejpnhq> (дата звернення 21.09.2023)